

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

Облік і аудит

**За темою № 6 - Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана
праця і заробітна плата**

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Хиль Л.П.

Рецензенти:

1. Голова циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Цимбалістова О.А.
2. Професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, д.е.н., професор Дружиніна В.В.

План лекції:

1. Система найманої праці і заробітна плата.
2. Капітал: сутність, види.
3. Додаткова вартість, її види.
4. Капітал підприємства, його кругообіг, ефективність використання.
5. Виробництво і нагромадження капіталу.

Основна література:

1. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
3. Базилук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012.-312с.
4. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.
5. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
6. Майовець Є.Й. Економічна теорія: Навчальний посібник– Львів: ЛНУ ім. І.Франка. – 2011. – 399 с.
7. Моцелюк Н.В. Політична економія. Ч.3. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.- 168с.
8. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.:Алерта, 2015. – 487с.
9. Сірко А.В.Економічна теорія: Політекономія:Підручник – К.:ЦУЛ, 2014.- 416с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Щетинін А.І. Політична економія: Підручник – К.: ЦУЛ, 2011. – 480 с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.:Ліра – К,2015 – 408с.

Допоміжна література:

1. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.
2. Кузнецова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.
3. Вотаманюк О.З. Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка - Львів: Інтелект – Захід, 2011. – 656 с.
4. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
5. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
6. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.

7. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
8. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

1. Система найманої праці і заробітна плата

Головною метою перетворення грошей в капітал є можливість для власника грошей найти на ринку такий товар, який здатний створювати нову власність, причому більшу, ніж він сам має. Єдиним товаром такого виду може бути лише **робоча сила**, оскільки тільки вона створює нову вартість. Отже перетворення грошей в капітал і власне його виникнення пов'язані з перетворенням робочої сили в товар, предмет купівлі – продажу.

При капіталізмі продається не сама людина, як при рабо власності і кріпацтві, а його здатність до праці, і не назавжди, а на визначений час. Це не що інше, як система найманої праці.

Відношення найма існувала задовго до капіталізму (на державній службі, у військовій справі).

Особливості капіталізму в тому, що він перетворює найману працю в систему, яка стає основою організації всього суспільного виробництва.

Щоб виробнича сила була товаром, тобто щоб продавати свою здатність до праці, людина повинна бути: особливо **вільною** щоб мати право власності на РС; **відокремлення** від засобів виробництва (позбавлено них).

Не слід плутати робочу силу з працею. Робоча сила – це сукупність фізичних і духовних властивостей людини, які вона використовує в процесі виробництва необхідних засобів існування. **А праця** – це процес використання РС.

Тому в процесі найму робітник продає не працю, бо процес не може бути проданим, а лише свою робочу силу.

Товар «робоча сила», як і будь-який і інший товар, має вартість споживну вартість.

Робоча сила – властивість живого організму людини. Отже, життя людини – необхідна умова існування товару «робоча сила».

Вартість РС – це вартість засобів, необхідних для життя робітника і відтворення його робочої сили (для утримання його родини).

Грошовим виразом товару «РС» (його працею) виступає **заробітна плата**. Тому, хоча зовні заробітна плата виступає як плата за працю, такою вона не є, вартість має не праця, а лише РС.

Вартість товару «робоча сила» не можна ототожнювати з вартістю мінімуму засобів існування робітника (мінімальним споживчим бюджетом). Вона, в силу того, що виражає середню умову продаж робочої сили, інколи не може знизитися до цього мінімуму. В той же час заробітна плата, як грошовий вираз вартості РС (ціна), може падати до фізичного мінімуму і навіть нижче, але в тому випадку вона буде нижчою від вартості РС і не зможе нормально відтворитися.

Саме така ситуація спостерігалася в 90-ті роки в Україні. Так, за даними Федерації профспілок України, доходи 77% населення країни (близько 38,5 млн. чол.) на 01.01.97 р. перебували нижче реального рівня межі малозабезпеченості. В результаті падіння заробітної плати нижче вартості фізичного мінімуму засобів існування відбувалася деградація РС, як в інтелектуальному (падає рівень кваліфікації, загальної підготовки і знань), та і у фізичному (загальне погіршення здоров'я) плані.

За коефіцієнтом інтелектуального рівня, молодь України опустилася з початку 90-х років з 3-го на 42-е місце в світі.

Споживна вартість РС – здатність робітника своєю працею, в процесі її використання, створювати нову вартість, причому більшу, ніж вартість РС.

2. Капітал: сутність, види.

Основною категорією капіталістичної системи є **капітал**.

Гроші самі по собі не є капіталом. Виконуючи свої функції, вони виступають лише в ролі загального еквівалента, опосередковуючи мінові відносини людей. Проте за певних умов гроші можуть стати і стають капіталом. Історичними передумовами виникнення капіталу були товарне виробництво і розвинутий товарно-грошовий обіг.

На певному історичному етапі товаровиробник починає продавати свій товар не заради того, щоб купувати за гроші якийсь інший товар, задовольнити свої потреби в споживанні, а з метою пустити гроші знову в обіг. Отже формула простого товарного обігу Т-Г-Т (продаж заради купівлі) замінюється принципово іншою формулою: Г-Т-Г' (купівля заради продажу). В цій формулі вихідним і кінцевим пунктом виступають гроші, а товар відіграє роль посередника. Сутність руху Г-Т-Г полягає в прирості Г, в перетворенні Г', тобто $G + \Delta G$, де Г' - гроші, що зросли.

Формула набуває такого вигляду: Г-Т-Г'.

Приріст грошей який отримується в кінці цього руху (ΔG), називається додатковою вартістю.

Додаткова вартість – це надлишок первісно-авансовою сумою грошей. А первісна сума грошей, яка принесла додаткову вартість, перетворилась в капітал.

Капітал – це вартість, яка приносить додаткову вартість; це само зростаюча вартість.

Формула Г-Т-Г' отримала назву загальної формули капіталу.

Загальної, тому що відображає рух усіх видів капіталу незалежно від того, в якій сфері і в яку історичну епоху вони діють.

При купівлі і продажу товарів змінюється не вартість, а лише форма вартості товару, форма перетворюється в грошову, а грошова в товарну. **Обіг не створює ніякої вартості.** Перші економісти епохи капіталізму (меркантилісти) доводили, що приріст грошей виникає з самого товарного обігу (торгівлі).

Джерело самозростання вартості є сфера виробництва. Вартість речових факторів виробництва (засобів виробництва) задана заздалегідь (оплачена в акті Г-Т) і само зростати в процесі їх використання не може. Ця вартість без кількісних змін переноситься конкретною працею робітників у вартість готової продукції.

Таким чином, **гроші стають капіталом** лише тоді, коли пускаються в обіг для одержання суми більшої, ніж першопочатково вкладена.

Гроші використовувалися як капітал, тобто з метою збагачення, і в докапіталістичних суспільствах при рабовласництві і кріпацтві. В цих суспільствах існували так звані **допотопні форми капіталу** – торгівельний і рабовласницький, які оперували в сфері обігу. Коли на капіталістичних основах перебудовується саме виробництво гроші стали постійно використовуватися для збагачення не за рахунок різниці в цінах на товари і взімання проценту з боржника, а й за рахунок експлуатації працюючих у сфері виробництва.

3. Додаткова вартість, її види.

Жоден інший товар такої властивості не має. В результаті виникає різниця між **новою вартістю**, яку робітник створює в процесі виробництва (процесі споживання робочої сили) і **вартістю РС**, яка виплачується йому в формі заробітної плати (ціна РС). Ця різниця і є тією **додатковою вартістю**, до якої так прагне капіталіст і яку він привласнює безоплатно.

Додаткова вартість, яку одержують за рахунок зростання суспільної продуктивності праці, одержала назву **відносної додаткової власності**.

Різниця між суспільною та індивідуальною вартістю товару, яка привласнюється капіталістам до тих пір, поки індивідуальна продуктивність праці та його підприємстві вище суспільної, одержала назву **надлишкової додаткової вартості** (носить тимчасовий характер, тому треба модернізувати виробництво, підвищувати кваліфікацію РС).

Норма додаткової вартості, як вказував К. Маркс, дозволяє судити про ступінь експлуатації виробників капіталістів.

$$m' = m/v * 100$$

Основні шляхи збільшення m' :

- Підвищення інтенсивності праці (абсолютна додаткова вартість);

- Підвищення продуктивності праці (відносно податкової вартості) за рахунок матеріально – технічних організаційних, соціально – економічних факторів.

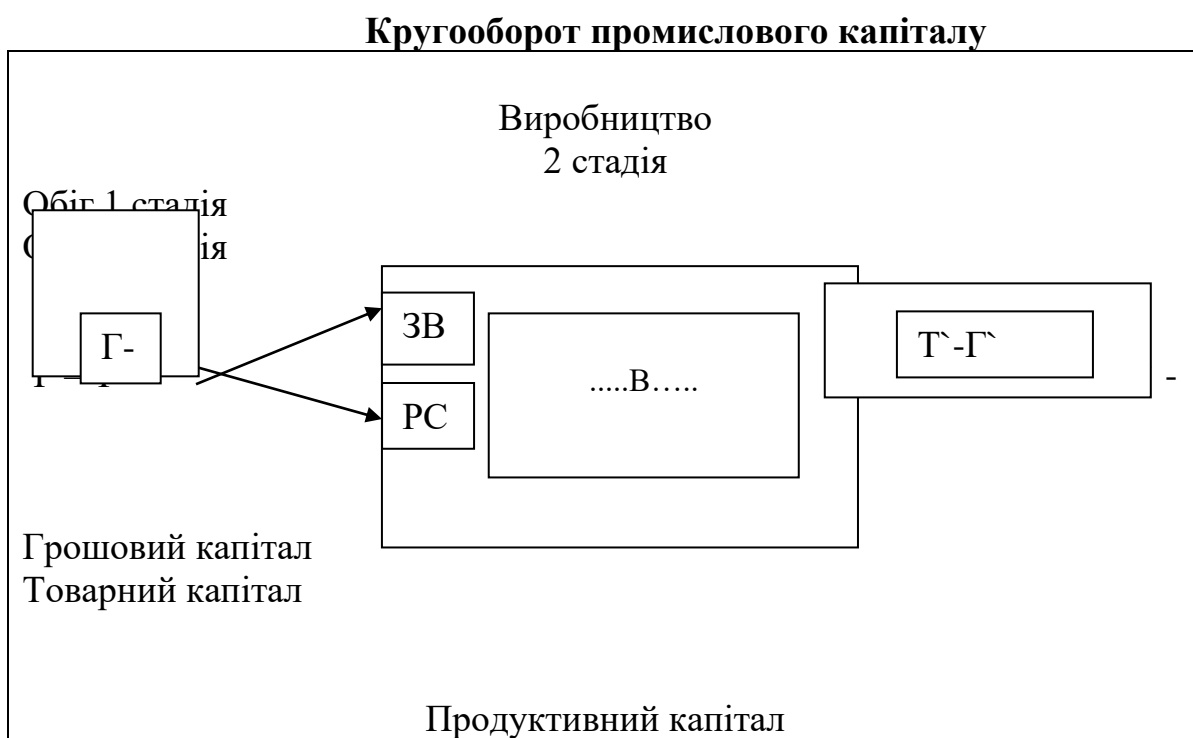
Позаекономічне приміщення до праці уступало місце в умовах капіталізму договору формально рівноправних товаровласників: підприємця – власника засобів виробництва і найманого робітника – власника РС.

Формальна рівність замаскувала саму ізоцренну в історії людства капіталістичну експлуатації людини людиною, яка будується на сполученні економічного інтересу – як експлуататора, так і експлуатуємого.

Сполучення економічного приміщення до праці з особистою свободою кожного і в визначило внутрішнє протирічну основу буржуазної демократії, яка різко контактує з деспотією до капіталістичних суспільств.

Перший том найвеличнішого, по визначення В.І.Леніна, політико – економічного товару XIX ст. «Капітал» (виданий в 1867 р.) присвячений безпосередньо процесу виробництва капіталу. Основною категорією капіталістичної системи є капітал.

4. Капітал підприємства, його кругообіг, ефективність використання.

Процес руху капіталу, який охоплює три стадії, де він послідовно набуває трьох різних форм, кожна з яких виконує певну функцію, називається кругооборотом промислового капіталу.

Функція грошового капіталу (перша стадія) – створення умов для здійснення процесу виробництва.

Функція продуктивного капіталу – створення і збільшення вартості.

Функція товарного капіталу – реалізація виробленого товару, що передбачає повернення підприємцю авансового на виробництво капіталу (C+V) разом з реалізованою додатковою вартістю у формі прибутку.

Кругооборот капіталу, що визначається не як окремих акт, а періодичний процес, називається **оборотом капіталу**.

Якщо рік, як одиницю виміру часу обороту визначити через T, час обороту певного капіталу через t, то число обертів капіталу складе:

$$n = \frac{T}{t}$$

Чим вище швидкість обороту капіталу, тим менший капітал необхідний підприємству для виробництва даного обсягу продукції. На швидкість обороту капіталу впливають різноманітні обставини, з яких вирішальною є склад продуктивного капіталу.

На швидкість обороту капіталу впливають різноманітні обставини, з яких вирішальною є склад продуктивного капіталу.

Продуктивний капітал складається з **постійного і змішаного капіталу** (вартості функціонуючих засобів виробництва і PC).

Оборот цих різних частин продуктивного капіталу відбувається не однаково. Капітальна вартість, авансована на засоби праці, зберігає в процесі виробництва свою певну натуральну форму.

Основний капітал – це та частина продуктивного капіталу, яка повністю бере участь у виробництві і тривалий час зберігає свою споживчу вартість. Вартість його переноситься частинами на продукцію, яка виробляється впродовж усього періоду використання і повертається до свого власника теж по частинах, в міру реалізації готової продукції.

Оборотний капітал – частина продуктивного капіталу (частин C+V), яка впродовж одного оборотного періоду виробництва втрачає свою споживчу вартість, а її вартість повністю переноситься у вартість товару, що виробляється, і повністю повертається до свого власника у грошовій формі після реалізації товару.

Поділ капіталу на основний і оборотний властивий лише для **продуктивного капіталу**. Грошовий і товарний капітал які функціонують у сфері обігу такого поділу не мають.

В основу поділу капіталу на основний і оборотний покладено спосіб участі різних частин продуктивного капіталу в процесі перенесення вартості.

Поділ капіталу на постійний і змінний в основі своїй має спосіб участі різних частин авансового капіталу в процесі виробництва додаткової вартості.

Основний капітал зношується і фізично і морально (ці види зносу повинні співпадати. В Радянському Союзі часто моральний знос наступав раніше з-за низького коефіцієнту змінності).

Капітал обігу – готова продукція разом із грошовими коштами та коштами, що знаходяться у незакінчених господарських розрахунках.

5. Виробництво і нагромадження капіталу.

Капітал не існує без руху, без відтворення.

Нагромадження капіталу – це перетворення додаткової вартості в капітал. Капітал завдяки експлуатації найманої праці продовжує додаткову вартість. Нагромадження капіталу розкриває інший бік процесу, а саме, як капітал сам нагромаджується з додаткової вартості

$\frac{C}{V}$ - вартісна структура капіталу.

V

В сучасній економіці в цілому немає чітко вираженої тенденції заміни $\frac{C}{V}$:

- а) розширення галузей економіки з відносно низькою вартісною будовою капіталу (сфери капіталу);
- б) здешевлення в деяких галузях промисловості нової техніки в порівнянні з тією, яку замішують;
- в) збільшення у зв'язку з НТР питомої ваги класифікованої високооплачуваної РС.

Зростання розмірів індивідуальних капіталів може відбутися двома шляхами:

- Збільшення первинного капіталу шляхом капіталізації частини додатковою вартістю (концентрація капіталу);
- Зливання, примусове або добровільне, функціонуючих або самостійних капіталів і перехід їх в руки одного або групи підприємців (централізація капіталу).
- При цьому капітал всього суспільства не зростає, а тільки перерозподіляється між капіталістами.

Зростання розміру капіталу на основі його концентрації і централізації створює умови для концентрації виробництва, тобто його зосередження на все більш сукупних підприємствах, підвищення його технічного рівня.

Соціальні наслідки нагромадження капіталу:

- Посилення експлуатації;
- Підвищення безробіття.

Залежність між зростанням функціонуючого капіталу і зростанням робітничого класу, збільшення безробіття, що давить на активну армію праці, К.Маркс характеризує як всебічний закон капіталістичного нагромадження.

Нагромадження капіталу посилює протиріччя між капіталом і найманою працею. Історичний процес примусового відділення виробника від засобів виробництва, зосередження їх в небагатьох руках і перетворення в капітал, К.Маркс назвав первісним нагромадженням капіталу. «Первісним» цей процес називається тому, що він утворює передісторію капіталу відповідному йому способу виробництва. Історично він відбувся в Європі в 15-18 сторіччі. В Україні повторно первісне нагромадження капіталу приходить тепер. З новою формою цього процесу в Україні є роздержавлення і приватизація власності.